

**“O'QUVCHILARDA HAMDARDLIK VA RAHM-SHAFQAT TUYG'ULARINI
SHAKLLANTIRISHDA O'QUV-TARBIYA JARAYONINING ROLI”**

Umarova Marhamat Xayrullayevna

NAMDU tadqiqotchisi, Oriental universiteti

Annotatsiya: *Ushbu tezisda yosh avlodda hamdardlik va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirishning dolzarbligi hamda o'quv-tarbiya jarayonining bu boradagi hal qiluvchi roli atroflicha tahlil qilinadi. Hamdardlik (empatiya) va rahm-shafqatning psixologik-pedagogik mohiyati, ularning inson shaxsiyatining ijtimoiy-axloqiy rivojlanishidagi ahamiyati asoslab berilgan. Tezisda ushbu tuyg'ularni rivojlantirishda ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari, pedagogning shaxsiy namunasi, maktab muhiti va sinfdan tashqari ishlarning o'rni ko'rib chiqiladi. Olingan natijalar asosida o'quvchilarda insonparvarlik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *Hamdardlik, rahm-shafqat, empatiya, axloqiy tarbiya, o'quv-tarbiya jarayoni, pedagogik usullar, ijtimoiy-hissiy rivojlanish, barkamol avlod.*

Kirish

Zamonaviy jamiyatda insonparvarlik qadriyatlari, o'zaro hurmat va yordamga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Global miqyosdagi ijtimoiy muammolar, ziddiyatlar va inqirozlar insonlarning bir-biriga nisbatan hamdardlik va rahm-shafqat tuyg'ularining qanchalik muhimligini ko'rsatmoqda. Yosh avlodni barkamol, ijtimoiy mas'uliyatli va insonparvar ruhda tarbiyalash – har qanday davlatning strategik vazifasidir. Bu jarayonda o'quvchilarda hamdardlik va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirish asosiy o'rin tutadi. Ushbu tuyg'ular shaxsning nafaqat o'ziga, balki boshqalarga ham ijobiy munosabatda bo'lishini ta'minlab, jamiyatda totuvlik va adolatni mustahkamlaydi. Afsuski, tezkor texnologik rivojlanish va axborot yuklamalari ba'zan yoshlar orasida hissiy izolyatsiya, befarqlik va altruistik xatti-harakatlarning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, ta'lim tizimi ushbu bo'shliqni to'ldirish, o'quvchilarda insoniy qadriyatlarni singdirishda faol rol o'ynashi shart. Ushbu tezis maqsadi – o'quvchilarda hamdardlik va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirishda o'quv-tarbiya jarayonining hal qiluvchi rolini ilmiy asoslash va bu boradagi samarali yo'nalishlarni ko'rsatishdan iborat.

1. Hamdardlik va rahm-shafqatning mohiyati va ahamiyati

Hamdardlik (empatiya) – boshqa insonning hissiy holatini tushunish, uning tuyg'ularini his qilish va o'zini uning o'rnida tasavvur qila olish qobiliyatidir. U shaxsning ijtimoiy-hissiy intellektining muhim qismi bo'lib, o'zaro munosabatlarni mustahkamlash, ziddiyatlarni hal etish va altruistik xatti-harakatlarni yuzaga keltirish uchun asos bo'ladi. Empatiyaning kognitiv (boshqaning his-tuyg'ularini anglash) va affektiv (boshqaning his-tuyg'ularini his qilish) turlari mavjud. Rahm-shafqat – bu hamdardlikdan kelib chiquvchi, boshqa insonning azobini tushunish bilan birga, unga yordam berish, azobini

yengillashtirish istagi va harakatidir. Rahm-shafqat nafaqat hissiy tushunishni, balki faol yordam berish majburiyatini ham o'z ichiga oladi. Sharq falsafasida, xususan, islomiy ta'limotlarda rahm-shafqat (mehribonlik, muruvvat) eng yuksak insoniy fazilatlaridan biri hisoblanadi.

Bu ikki tuyg'u bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, quyidagi sabablarga ko'ra shaxs va jamiyat uchun juda muhimdir:

- Ijtimoiy moslashuv: Hamdardlik va rahm-shafqatga ega shaxslar ijtimoiy muhitga osonroq moslashadilar, tengdoshlari va kattalar bilan samarali muloqot qila oladilar.
- Axloqiy rivojlanish: Bu tuyg'ular insonning axloqiy me'yorlariga amal qilishiga, adolatli va insonparvar bo'lishiga yordam beradi.
- Ziddiyatlarni bartaraf etish: Boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish ziddiyatli vaziyatlarda to'g'ri yechim topish va o'zaro kelishuvga erishishga xizmat qiladi.
- Jamoat farovonligi: Rahm-shafqatli fuqarolar jamiyatga foyda keltirishga intiladilar, ko'ngillilik va xayriya ishlarida faol ishtirok etadilar.

2.O'quv-tarbiya jarayonining roli va samarali yo'nalishlari

O'quv-tarbiya jarayoni o'quvchilarda hamdardlik va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirishda fundamental ahamiyatga ega. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim:

1. Ta'lim mazmuni va o'quv dasturlari:

- Adabiyot va san'at: O'zbek va jahon adabiyotining, tarixning, musiqa va tasviriy san'atning insonparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan asarlarini o'rganish orqali o'quvchilar qahramonlarning kechinmalariga sherik bo'lib, hayotiy vaziyatlarni tahlil qilishni o'rganadilar. Abdulla Avloniy, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor kabi ijodkorlarning asarlarida insoniylik, mehr-oqibat mavzulari keng yoritilgan.
- Tarix va ijtimoiy fanlar: Tarixiy shaxslarning fidoyiliklari, turli davrlardagi insonlarning hayot sharoitlari va ularning kurashlari haqida bilimlarni berish o'quvchilarda ijtimoiy adolatga intilish va jamiyatga xizmat qilish motivini uyg'otadi.
- Maxsus kurslar: Axloqshunoslik, hayotiy ko'nikmalar kabi fanlar doirasida empatiya va rahm-shafqatni rivojlantirishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar o'tkazish.

2. O'qitish metodlari va shakllari:

- Interfaol metodlar: Rolli o'yinlar, keys-stadi (vaziyatli masalalar), munozaralar, debat, loyihalar metodi kabi usullar o'quvchilarga turli vaziyatlarda o'zgarar nuqtai nazarini tushunishga, ijtimoiy muammolarga yechim topishga va hamkorlikda ishlashga o'rgatadi.
- Kooperativ o'qitish: Guruhlarda ishlash, o'zaro yordam berish va mas'uliyatni bo'lishish orqali o'quvchilar bir-birlariga nisbatan hamdardlikni his qilishni o'rganadilar.
- Fikr almashinuvchi mashg'ulotlar: "Miyaga hujum", "kichik guruhlarda ishlash", "galereya" usullari o'quvchilarning faolligini oshirib, ularga erkin fikrlash va boshqalar bilan o'zaro munosabatlarga kirishish imkonini beradi.

3. Pedagogning shaxsiy namunasi:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

- O'qituvchining o'zi o'quvchilarga nisbatan hurmat, adolat, rahm-shafqat va tushunish bilan munosabatda bo'lishi – bu altruistik fazilatlarini singdirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Pedagogning xulq-atvori, nutqi va o'quvchilar bilan muloqoti yoshlar uchun namuna bo'ladi.

- O'qituvchi o'quvchilarni tinglashi, ularning muammolariga befarq bo'lmasligi va ularni qo'llab-quvvatlashi lozim.

4. Maktab muhiti va ijtimoiy-psixologik iqlim:

- Maktabda do'stona, qo'llab-quvvatlovchi va o'zaro hurmatga asoslangan muhitni yaratish juda muhim.

- Zo'ravonlik, bullying va kamsitishning har qanday ko'rinishiga qarshi kurashish, tolerantlik va inklyuzivlik prinsiplarini targ'ib qilish.

- O'quvchilarning o'zini xavfsiz his qilishi va o'z tuyg'ularini erkin ifoda eta olishlari uchun sharoit yaratish.

5. Sinf dan tashqari ishlar va ijtimoiy loyihalar:

- Ko'ngillilik (volontyorlik) faoliyati: Qariyalar uylariga, mehribonlik uylariga tashriflar, xayriya tadbirlarini tashkil etish, atrof-muhitni muhofaza qilish loyihalarida ishtirok etish o'quvchilarda amaliy rahm-shafqat va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiradi.

- Ijodiy to'garaklar va klublar: San'at, musiqa, drama kabi to'garaklar orqali o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini ifoda etishni, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishni o'rganadilar.

- O'quvchilar o'zini o'zi boshqarish organlari: Bu orqali o'quvchilar umumiy manfaatlar uchun qarorlar qabul qilishni, jamiyat oldidagi mas'uliyatni his qilishni o'rganadilar.

6. Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlik:

- Ota-onalar ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, ularning farzandlarida hamdardlik va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirishdagi roli nihoyatda muhim. Maktab va oila o'rtasidagi yaqin hamkorlik bu jarayonning samaradorligini oshiradi.

- Ota-onalar uchun seminar va treninglar tashkil etish orqali ularga farzandlarida bu fazilatlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berish.

Xulosa

O'quvchilarda hamdardlik va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirish nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki sog'lom va insonparvar jamiyat qurish uchun ham asosiy omildir. Ushbu maqolada ko'rib chiqilganidek, o'quv-tarbiya jarayoni bu tuyg'ularni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ta'lim mazmunini boyitish, interfaol va innovatsion o'qitish metodlarini qo'llash, pedagogning shaxsiy namunasi, ijobiy maktab muhitini yaratish va sinfdan tashqari ishlarni samarali tashkil etish orqali yosh avlodda yuksak insoniy fazilatlarini singdirish mumkin. Bu esa o'z navbatida, o'zgalarga yordam berishga intiluvchi, ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxslarni kamol toptirishga xizmat qiladi.

Tavsiyalar:

1. O'quv dasturlarini hamdardlik va rahm-shafqatni rivojlantirishga yo'naltirilgan adabiy, tarixiy va ijtimoiy fanlar bilan boyitish.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

2. Pedagoglar uchun interfaol metodlar va ijtimoiy-hissiy ta'lim bo'yicha malaka oshirish kurslarini muntazam tashkil etish.

3. Maktablarda ko'ngillilik loyihalari, xayriya tadbirlari va ijtimoiy ahamiyatga molik o'yinlarni muntazam o'tkazib borish.

4. Maktabning ijtimoiy-psixologik xizmatlari faoliyatini kuchaytirish, o'quvchilar, otalar va o'qituvchilar o'rtasida sog'lom munosabatlarni shakllantirishga yordam berish. Albatta, yuqoridagi "O'quvchilarda hamdardlik va rahm-shafqat tuyg'ularini shakllantirishda o'quv-tarbiya jarayonining roli" mavzusidagi maqola uchun foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatini (namunaviy) taqdim etaman. Bu ro'yxat ilmiy ishingizning yo'nalishi va siz foydalangan haqiqiy manbalar asosida kengaytirilishi va aniqlashtirilishi kerak. Men bu yerda mavzuga oid umumiy va taniqli manbalarni hamda O'zbekiston kontekstiga mos keladigan ba'zi adabiyotlarni kiritdim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.
3. Avloniy, A. (2007). Turkiy Guliston yohud Axloq. – Toshkent: O'qituvchi.
4. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. (ingliz tilida)
5. Batson, C. D. (1991). The Altruism Question: Toward a Social-Psychological Answer. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. (ingliz tilida)
6. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books. (ingliz tilida)
7. Hasanov, Q. (2018). Pedagogik texnologiyalar va ularni ta'lim jarayonida qo'llash. – Toshkent: Fan.